

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті виявлені особливі умови формування та розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму на рівні Чернівецької області. Визначені їх конкурентні переваги відносно інших галузей та регіонів на основі можливостей залучення ресурсів та ринку реалізації послуг. Здійснена оцінка показників ефективності функціонування малих підприємств у грошовому та натуральному виразі. Виявлені проблеми і тенденції їх розвитку. Обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення та економічного зростання малих підприємств сільського зеленого туризму Буковини (посилення екологічних функцій, використання праці незайнятого сільського населення, розробка креативних туристичних продуктів та послуг).

Ключові слова: малі підприємства, сільський зелений туризм, соціально-економічна ефективність, підвищення, тенденції, розвиток, удосконалення, екологічні функції, сільське населення, туристичні продукти, розробка, креативні.

Summary. The article reveals special conditions for the formation and development of small enterprises of rural green tourism at the level of the Chernivtsi region. Their competitive advantages in relation to other industries and regions are determined on the basis of possibilities of attraction of resources and market of services realization. An estimation of indicators of efficiency of operation of small enterprises in monetary and natural terms is carried out. The revealed problems and tendencies of their development. The proposals for further improvement and economic growth of small enterprises of rural green tourism of Bukovina (strengthening of ecological functions, use of labor of the unemployed rural population, development of creative tourism products and services) are substantiated.

Key words: small enterprises, rural green tourism, socio-economic efficiency, increase, tendencies, development, improvement, ecological functions, rural population, tourist products, development, creative.

Постановка проблеми. Розвиток малих підприємств сільського зеленого туризму в умовах подальшої дигіталізації галузей сільського господарства набуває все більшого значення для забезпечення зайнятості сільського населення, підвищення його добробуту та збереження й відтворення сільських територій загалом. З іншого боку, послуги та продукти таких підприємств знаходять все більшого визнання та попиту серед міських споживачів, які прагнуть долучитися до національних традицій та звичаїв, відпочинку серед мальовничої природи та незабутніх вражень без великих матеріальних і транспортних витрат. Тому діяльність таких підприємств є предметом дослідження науковців-економістів та зацікавленості практиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сільського зеленого туризму знайшли своє відображення у низці кандидатських і докторських дисертацій різних економічних спеціальностей. В останній період їм присвячено наукові публікації Л. Забуранної, М. Ігнатенка, В. Липчука, Л. Мармуль, О. Марченко, І. Романюк, О. Сарапіної та інших авторів, які досліджують різні аспекти організації цього важливого виду зайнятості, аналізують ресурсну базу, умови здійснення туристичної діяльності на селі, її подальшої мотивації та розробляють пропозиції щодо вдосконалення сільського зеленого туризму.

Поряд із вагомими здобутками у розв'язанні проблематики розвитку сільського зеленого туризму поглибленого вивчення потребує обґрунту-

вання оцінки й діагностики економічної ефективності функціонування малих підприємств галузі; її чинників, конкурентних переваг та ризиків досягнення; заходів та резервів підвищення з одночасним удосконаленням та розширенням переліку функцій малих туристичних підприємств на селі.

Мета статті. Метою статті є всебічна оцінка економічної ефективності функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму у Чернівецькій області з метою розробки обґрунтованих практичних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на розширення туристичного бізнесу на селі.

Досягнення поставленої мети спиралося на необхідність вирішення таких завдань: аналіз особливостей формування та розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму в умовах Чернівецької області; оцінка економічної ефективності їх функціонування; виявлення ризиків та проблем малого туристичного бізнесу; надання практичних пропозицій щодо використання можливостей та резервів підвищення економічної ефективності малих туристичних підприємств у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природне та соціально-економічне середовище Чернівецької області надає унікальні умови та ресурси для розвитку малого підприємництва у сільському зеленому туризмі навіть серед інших мальовничих адміністративних областей України [1, с. 253]. Розміщена у південно-західній частині,

Постановка проблеми. Розвиток малих підприємств сільського зеленого туризму в умовах подальшої дигіталізації галузей сільського господарства набуває все більшого значення для забезпечення зайнятості сільського населення, підвищення його добробуту та збереження й відтворення сільських територій загалом. З іншого боку, послуги та продукти таких підприємств знаходять все більшого визнання та попиту серед міських споживачів, які прагнуть долучитися до національних традицій та звичаїв, відпочинку серед мальовничої природи та незабутніх вражень без великих матеріальних і транспортних витрат. Тому діяльність таких підприємств є предметом дослідження науковців-економістів та зацікавленості практиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сільського зеленого туризму знайшли своє відображення у низці кандидатських і докторських дисертацій різних економічних спеціальностей. В останній період їм присвячено наукові публікації Л. Забуранної, М. Ігнатенка, В. Липчука, Л. Мармуль, О. Марченко, І. Романюк, О. Сарапіної та інших авторів, які досліджують різні аспекти організації цього важливого виду зайнятості, аналізують ресурсну базу, умови здійснення туристичної діяльності на селі, її подальшої мотивації та розробляють пропозиції щодо вдосконалення сільського зеленого туризму.

Поряд із вагомими здобутками у розв'язанні проблематики розвитку сільського зеленого туризму поглибленого вивчення потребує обґрунтування оцінки й діагностики економічної ефективності функціонування малих підприємств галузі; її чинників, конкурентних переваг та ризиків досягнення; заходів та резервів підвищення з одночасним удосконаленням та розширенням переліку функцій малих туристичних підприємств на селі.

Мета статті. Метою статті є всебічна оцінка економічної ефективності функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму у Чернівецькій області з метою розробки обґрунтованих практичних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на розширення туристичного бізнесу на селі.

Досягнення поставленої мети спиралося на необхідність вирішення таких завдань: аналіз особливостей формування та розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму в умовах Чернівецької області; оцінка економічної ефективності їх функціонування; виявлення ризиків та проблем малого туристичного бізнесу; надання практичних пропозицій щодо використання можливостей та резервів підвищення економічної ефективності малих туристичних підприємств у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природне та соціально-економічне середовище

Чернівецької області надає унікальні умови та ресурси для розвитку малого підприємництва у сільському зеленому туризмі навіть серед інших мальовничих адміністративних областей України [1, с. 253]. Розміщена у південно-західній частині, вона займає лише 8,1 тис. км² або 1,3% території країни. Проте тут представлені унікальні природні ландшафти рівнинного лісостепу, Хотинської височини з найвищою точкою рівнинної України – горою Берда (515 м над рівнем моря); передгірської частини – Прикарпаття; гірської – лісистих Карпат з унікальними геологічними пам'ятками природи – Протяте Каміння, Соколине око, перевал Німчич та ін. Неповторність краю створюють реліктові букові, смерекові, ялицеві та соснові ліси, багаті різноманітністю грибники та ягідники, розмаїття цілющих лікарських трав.

Природне багатство області органічно доповнюють численні – понад 4,5 тис., з них 3,7 тис. з постійно діючим водотоком ріки. Серед них найбільш відомими є найбільші – р. Дністер, Прут і Серет (притоки Дунаю), Черемош та інші 75 довжиною понад 10 км кожна; цілющі джерела, зариблені ставки (кількістю понад 600) з площею водного дзеркала 0,5-10,0 га та глибиною 1-5 м і загальною площею понад 2,8 км², що становить 0,3 % території області. Вони також мають зручні пляжі та береги для відпочинку. Загалом на Буковині розміщується 243 території та об'єкти природно-заповідного фонду.

Неповторну природу доповнюють унікальні соціокультурні туристичні атракції. Це понад 836 архітектурних та 779 пам'яток архітектури та містобудування. У їх числі знаходяться відомі історичні споруди (Хотинська фортеця, Чернівецький національний університет, численні культові споруди), самобутня архітектура та система розселення з найбільшими у країні за людністю та добре облаштованими селами (близько 400), містами (11) та селищами міського типу (11). Серед них 11 включено до списку історичних поселень України.

З Буковиною пов'язана життєдіяльність видатних митців, культурних, наукових та державних діячів українського народу, а також представників молдавської, румунської та єврейської діаспори – О.Кобилянської, М.Черемшини, Ю.Федьковича, С.Воробкевича, В.Стефаніка, Д.Гнатюка, Н.Яремчука, І.Миколайчука, Л.Каденюка, М.Матіос, М.Емінеску, С.Ротару, І.Бобула, Л.Сандулеси, І.Фрідмана, Р.Ауслендер, С.Таль та ін. видатних людей. Хоча термін сільський зелений туризм є відносно новим для наукової громадськості та широкого загалу, можна сказати, що першими туристами у сільській місцевості краю були також відомі державники, літератори, митці М.Грушевський, Л.Українка, В.Гнатюк С.Параджанов, І.Гаврилюк та ін. Це приваблює багаточисленних туристів – прихиль-

ників не лише класичного, але й наукового, ностальгійного, екологічного та сільського зеленого туризму.

З метою збільшення кількості туристів місцева влада, сільські територіальні громади проводять значну роботу. Так, тільки у 2005 р. у розвиток галузі туризму було інвестовано 45,0 млн. грн. або майже 10 млн. дол. США. Проте найбільший її ресурс становить населення краю. Його унікальність позначається представництвом понад 75 народів і націй у такому невеликому регіоні. Із понад 930 тис. осіб у селах проживало 58%, у містах – 42%, тобто рівень урбанізації становив 42%. Це є одним з найменших показників у країні, отже, вважається конкурентною перевагою для розвитку сільського зеленого туризму. У національному складі переважають українці – понад 75%, румуни – понад 12%, молдовани – понад 7%, росіяни – 4% та інші народи.

Населення навіть у сільській місцевості вільно володіє як мінімум двома мовами. Це пояснюється історичним розвитком Буковини спочатку у складі Київської Русі, Молдовського князівства, Польщі, Австро-Угорської імперії, потім Румунії та Радянської України. Це сприяло змішуванню та взаємному збагаченню культури, прикладного й декоративного мистецтва, побутово-ужиткових ремесел та промислів, гастрономічних звичок, стилю спілкування та життя загалом багатьох народів. Можна також стверджувати, що необхідність підтримувати добросусідські відносини представникам багатьох націй на компактній території сприяла формуванню особливих рис характеру буковинців – толерантності, доброзичливості, чемності, привітності та гостинності.

Саме ці людські якості найбільше цінують у галузі туризму. Їх спеціально розвивають, мов навчають, а в цій частині України ці риси та дво- і багатомовність сформовані генетично [2, с. 26]. Це, як і названі раніше природні та соціально-економічні складники, надають конкурентні переваги малих підприємств у сільському зеленому туризмі. Їх доповнюють транскордонне положення Чернівецької області (можливість залучення іноземних туристів; добре розуміння місцевими жителями вимог європейського стилю життя та його забезпечення на рівні житлово-комунальних вимог у поєднанні з унікальними атракціями та низькими цінами); належний рівень розвитку транспорту та шляхів сполучення, комунікацій,

готельно-ресторанного господарства, промисловості, будівельної індустрії, виробництва продовольчих товарів та предметів повсякденного вжитку.

Місцевим жителям притаманні релігійність та набожність, щира любов до рідного краю, вміння з великим смаком облаштувати власну агрооселю та побут, надати їм ошатності. Це також позитивно позначається і на малих підприємствах сільського зеленого туризму, які завжди є чистими, акуратними та неповторними, з особливим національним колоритом; і на інвестиційній привабливості цього виду бізнесу, який може започаткувати та здійснювати практично кожна сільська родина. До того ж, з огляду на сприятливі кліматичні умови та різноманітні й неповторні атракції, туристичні послуги та продукти у селах Буковини можливі у будь-яку пору року [3, с. 28].

Отже, малі підприємства сільського зеленого туризму на Буковині мають зайняти значну бізнесову нішу на споживчому ринку. Дійсно, за неофіційними джерелами, таких підприємств функціонує та створено 250-300. Офіційна ж статистика показує тільки 15 з них. Останнє можна пояснити тим, що згідно із законодавством України, туристична діяльність на селі не вважається підприємницькою за умови наявності в агрооселі менше 10 ліжок для прийому гостей або доходами менше річного прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу. Проте ці цифри є на порядки меншими порівняно з сусідніми Румунією, Угорщиною, Австрією, Польщею, які мають подібні умови, але є значно успішнішими у цьому напрямі.

Так, сільські туристичні малі підприємства та агрооселі Австрії пропонують відвідувачам понад 170 тис. ліжок-місць/рік; у Польщі в останні роки вони стабільно тримають 5-7 місця в Європі за кількістю відвідувань. В Угорщині для залучення туристів на село відбувається в середньому 40 кінних свят та змагань на рік [4, с. 35]. Своїми винно-гастрономічними турами славляться сільські поселення та містечка Італії, Іспанії, Франції. Безумовно, що в цьому випадку доходи від туристичного бізнесу на селі значно перевищують доходи від основної сільськогосподарської діяльності.

Показники функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму Буковини також підтверджують їх значну ефективність (табл.1).

Таблиця 1

Економічна ефективність функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму у Чернівецькій області, 2013-2015 рр.

	2013	2014	2015	2015 р. у % до 2013 р.
Кількість садиб, одиниць	16	15	15	93,75
Кількість розміщених, осіб	4720	5207	7089	150,19
Кількість ночівель, одиниць	5740	7468	12827	102,08
Площа садиб усього, м2	3936,6	2816,2	3156,7	316,69
у тому числі житлова, м2	1659,0	1552,7	1693,5	408,58
Дохід від наданих послуг ¹ , тис. грн.	544,7	637,8	1725,0	149,89
Витрати, тис. грн.	158,5	364,4	647,6	93,75
Фактичні витрати на один людину-день перебування, грн.	89,6	114,0	134,3	150,19

¹ без ПДВ, акцизного податку і аналогічних платежів

Джерело: розраховано на основі даних статистичного збірника «Туризм та відпочинок в Чернівецькій області», 2016 р.

Як показує аналіз даних табл. 1, 15 малих підприємств мали практично стабільні показники розвитку та ефективності. У 2015 р. ними було прийнято 7089 туристів або 465-470 в розрахунок на одне підприємство. Вони провели в агрооселях 12827 ночівель. Це дозволило підприємцям забезпечити дохід загальним обсягом 1725,0 тис. грн. при витратах 647,6 тис. грн. Отже, чистий дохід склав 1077,4 тис. грн. або, в середньому, 71,8 тис. грн. на одну агрооселю. Безумовно, це є суттєвим прибутком для сільських родин, враховуючи, що

площа місць розміщення становила близько 3 тис. м2 або до 200 м2 на один дім. При цьому витрати відпочивальників склали 130-140 грн. на добу, що значно менше готельних пропозицій у містах навіть із значно меншим комфортом перебування. Таким чином, сільський зелений туризм складає значні вигоди і для відпочивальників.

Важливо зазначити, що розміщення малих підприємств сільського зеленого туризму за офіційними джерелами представлено як украй нерівномірне (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості розміщення та ефективність функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму у Чернівецькій області, 2015 р.

	Кількість садиб, одиниць	Кількість розміщених, осіб	Кількість ночівель, одиниць	Площа садиб, м2		Дохід від наданих послуг ¹ , тис. грн.	Витрати, тис. грн.	Фактичні витрати на один людину-день перебування, грн.
				усього	у тому числі житлова			
Чернівецька область	15	7089	12827	3156,7	1693,5	1725,0	647,6	134,3
райони								
Вижницький	9	1074	1942	1064,0	592,0	223,5	108,7	115,1
Глибоцький	1	-	-	-	-	-	-	-
Кельменецький	1	-	-	-	-	-	-	-
Кіцманський	1	-	-	-	-	-	-	-
Сокирянський	2	3450	5350	452,9	245,7	695,0	270,0	129,9
Сторожинецький	1	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано на основі даних статистичного збірника «Туризм та відпочинок в Чернівецькій області», 2016 р.

Із наявних 15 підприємств 9 або 60% розміщені у гірському Вижницькому районі, ще 13% – у рівнинному Сокирянському, решта 27% – у 4-х інших, переважно передгірських районах області – Глибоцькому, Кіцманському, Кельменецькому, Сторожинецькому. Проте навіть згідно з даними Чернівецького обласного відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму їх значно більше. Традиційно звиклі до всіляких податків і підвищення цін, погано обізнані із законодавством про розвиток туризму на селі, жителі навіть на шкоду рекламі власної справи та підвищенню дохідності все ще не прагнуть до публічності, принаймні, у малому підприємстві.

Отже, необхідно проводити дорадчу роботу силами місцевої регіональної та районної влади, сільських громад, громадських неприбуткових організацій з метою збільшення кількості малих підприємств, забезпечення їх всебічної реклами для відвідувачів, раціонального використання наявного туристично-ресурсного потенціалу та сталого розвитку сільських територій [5, с. 241]. Потрібно також у жодному разі не применшувати роль сільського зеленого туризму як самостійного виду діяльності та зайнятості населення. Це, на нашу думку, не є частиною екологічного туризму. Екологічний туризм може здійснюватись і з міських резиденцій розміщення, мати свої маршрути та відбуватися серед природоохоронних місць.

Сільський зелений туризм має насамперед підприємницьку ідею та місію підвищення добробуту і зайнятості сільського населення в умовах інноваційного сільського господарства [6, с. 64]. Він надає значно ширший спектр туристичних продуктів та послуг, у т.ч. соціально-економічного, культурно-мистецького та побутово-виробничого характеру, ніж екологічний. Проте ми погоджуємося з думкою і маємо власне переконання про необхідність обстоювати пріоритетність екологічних функцій малих підприємств сільського зеленого туризму.

Висновки. Підвищення економічної ефективності малих підприємств сільського зеленого туризму ми пов'язуємо насамперед із значним збільшенням відвідувачів, використанням нових маркетингових стратегій для їх залучення, посиленням екологічних функцій не тільки як переваги для туристів, але як основи збереження самобутньої природи краю в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь. Тому перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у зверненні до численних фрилансерів великих міст із пропозицією довготривалого, переважно всесезонного відпочинку та праці в органічних природних умовах, до родин з дітьми, людей літнього та похилого віку. При цьому для зазначеної категорії відпочивальників доцільними є еколого-пізнавальні, еколого-виробничі та еколого-відтворюючі функції.

Література

1. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні / М.М. Ігнатенко // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. – Серія «Економічні науки». – Т. 12, № 1 (43). – Львів, 2010. – С. 252-255.
2. Забуранна Л.В. Обґрунтування взаємозв'язків підприємств сільського аграрного туризму із макроекономічним оточенням / Л.В. Забуранна // Агросвіт. – 2013. – № 2. – С. 24-28.
3. Романюк І.А. Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств / І.А. Романюк // Економіка і менеджмент культури. – № 2. – 2016. – С. 26-31.
4. Мармуль Л.О. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності / Л.О. Мармуль, М.М. Ігнатенко, О.А. Сарапіна // Економіка і менеджмент культури. – № 2. – 2016. – С. 32-38.
5. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: [монографія] / О.А. Марченко. – Херсон: Айлант, 2014. – 362 с.
6. Герасименко В. Г. Аграрний туризм як вид підприємництва: [монографія] / В. Г. Герасименко, С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Пальміра, 2011. – 178 с.
7. Бондар В. В. Агротуризм як вид диверсифікаційного розвитку сільськогосподарського підприємництва / В. В. Бондар, Я. Л. Ганжа // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 4. – С. 114-120.

References

1. Ihnatenko, M.M. (2010). Problemy ta perspektyvy rozvytku sil's'koho turyzmu v Ukraini [Problems and prospects of development of rural tourism in Ukraine]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterinaryanoi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'koho*, 1 (43), 252-255 (in Ukr.).
2. Ziburanna, L.V. (2013). Obgruntuvannya vzayemozv'yazkiv pidpryyemstv sil's'koho aharnoho turyzmu iz makroekonomichnym otocennyam [Substantiation of interconnections of agrarian tourism enterprises with macroeconomic environment]. *Ahrosvit*, 2, 24-28 (in Ukr.).
3. Romanyuk, I.A. (2016). Formuvannya korporatyvnoyi kul'tury ta dilovoyi reputatsiyi turystychnykh pidpryyemstv [Formation of corporate culture and business reputation of tourist enterprises]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 26-31 (in Ukr.).
4. Ihnatenko, M.M., Marmul', L.O. & Sarapina, O.A. (2016). Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial sil's'kykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti [Socio-economic potential of rural territories as the basis of development of enterprises of rural green tourism on the basis of innovation]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 32-38 (in Ukr.).
5. Marchenko, O.A. (2014). Transformatsiyi ta udoskonalennya rehional'noyi struktury turystychnoyi haluzi [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry]. *Kherson: Aylant* (in Ukr.).
6. Herasymenko, V. H. & Nezdoymynov, S. H. (2011). Ahraryy turyzm yak vyd pidpryyemnytstva [Agrarian tourism as a type of entrepreneurship]. *Odesa: Pal'mira* (in Ukr.).